

Пирин Бояджиев

УЧАСТТА НА ЕЛЕНА МУТЕВА

Нямам предвид само рано прекършената младост на тази красива, обаятелна, интелигентна, надарена девойка – Елена Мутева (Калофер, 1825 – Одеса, 25 април 1854), възхитителка и любима на Найден Геров, душа на първия български литературен кръжок в Одеса (1840 – 1847). Това е трагичната съдба на прежевременно загиналите книжовници през нашето Възраждане, покосени от суровия климат на Русия, заболели там от туберкулоза – от Николай Катранов, та до Любен Каравелов. Изследвачите все още не са изяснили личността и делото ѝ, все още не е определено мястото ѝ в развитието на новобългарската поезия. Името ѝ едва е споменато в историите на нашата литература и се свързва преди всичко с преводаческата ѝ дейност¹. Тя е пренебрежната и омаловажавана. Едва по повод на 120-годишнината от смъртта ѝ М. Младенов ѝ посвещава стихия, в която са проследени всички приноси на Е. Мутева в развитието на българската възрожденска литература².

След Одринския мирен договор предприемчивият търговец Стефан Мутев от Пловдив се заселва с цялото си семейство в Одеса. Той дава отлично образование на децата си Христо, Димитър, Никола и Елена. През 40-те години на XIX век Одеса става водещ български задграничен културен център. Тогава тук са налице всички политически, икономически, демографски, културни и национални условия и фактори³, за да може градът да бъде могъщ двигател в развитието на българската култура, образование, литература и фолклористика. През тези години нащумява името на амбициозния румъно-гръко-български поет Георги Пешаков. Двете негови стихотворения, посветени на Юрий Венелин, биват отпечатани няколко пъти – в “Денница” на В. Априлов, в предговора на Иван Молнар, в “Възраждане на новобългарската литература” на Ю. Венелин. Нещо повече – една строфа бива цитирана от В. Белински в снизходителна негова рецензия. Той казва: “... Все пак стиховете ще наречем лоши... може би тези стихове са хубави за тези, които знаят български и българския вкус в поезията...”⁴. Стиховете на Г. Пешаков и отзивът на В. Белински стават предмет за разискване в приятелски кръг на български ученици и студенти в Одеса. Това става в дома на Мутеви. Споровете се водят преди всичко от Найден Геров, Добри Чинтулов и Елена Мутева. Участвували и Иван Богоров, Ботьо Петков, Никола Касапски, братята Мутеви⁵. Всички познавали руската литература, били пристрастени към поезията. Споровете били оживени, всеки

член на този непринудено възникнал кръжок искал да проникне в тайните на поезията, да овладее стихотворното майсторство, желяел да помогне за създаването и развитието на новобългарската поезия. Всеки е бързал да напише и обнародва стихотворения. Това желание е изразил Никола Касапски в творбата "Желание" ("Любословие", II, 1842) – "По един път ми всички да варвим / Побужда ни божествена любов"⁶. Иван Богоров печата през 1842 г. своето единствено стихотворение "Отечество", в което отбелязва: "Елате да се саберем сега, о, мили! / И да покажем както прежде сме ние били. / пак като финикс ми да се породим/ и от невежество да се освободим!"⁷. От Одеса през 1849 г. Добри Чинтулов изпраща до "Цариградски вестник" първите си и единствените подписани с името на автора стихотворения.

А през тези години в Одеса Найден Геров и Елена Мутева ще напишат своите шедьоври и ще създадат новобългарската поезия. Те са равностойни по дарба и стихотворна култура и майсторство. В литературния кръжок в дома на Мутеви се е състоял, вероятно през 1842 г., първият негласен литературен конкурс по дадена тема. Темата била преклонението пред всемогъществото на въздесъщия Бог. Участвували само двамата. Елена Мутева го спечелила. Тя написала одата "Бог", а Найден Геров – "Ода богу". И двете творби са запазени в архива на Найден Геров. Преклонението пред величието на създадената от всевишния вселена е толкова голямо, че удивлението, възхищението пречат на молитвено настроената Елена Мутева да се съсредоточи в изповедта си. Някои откриват в "Бог" реминисценции из Г. Р. Державин, но то е съвсем оригинално по структура, прочувственост, по дълбочина на изживяванията⁸.

В Одеса Н. Геров създава най-хубавото от цялото си поетическо творчество – поемата "Стоян и Рада" (1845 г.). Друго стихотворение не е публикувал, друга сбирка не е издавал. Всичко е запазено в богатия му архив, от който само стихотворенията му не са издадени. За пръв път някои негови творби от този архив биват обнародвани през 1923 г. от Михаил Арнаудов⁹. През тези седем години в Одеса той пише преди всичко лична изповедна лирика, израз на неговата искрена пламенна любов към Елена Мутева. На нея посвещава поемата си "Вдъхновен с любов аз живя / в душа си вдигнах Тебе трон...". През 1842 г. ѝ посвещава съкровено излияние, което цитирам изцяло: "На М...

Като в огледало, либе,
В душата ми си ти изобразена:
Не без разлика обаче тва:
Ти в огледалото ся изобразяваш,
Кога пред него само ся изправяш.
А в моята си сякога душа."¹⁰

Не му е мястото да разглеждаме дълбоките чувства, обзели и вдъхновилиш поета, мечтите му за споделена любов, за любовно щастие, за свързване завинаги с любимата, за завръщане с нея в родината.

Любовта към Найден Геров е възновявала и Елена Мутева за поетическо и литературно творчество. Събирала и записвала народни песни от българските заселници в Одеса и Украйна. Те са влезли в сбирката на брат ѝ Димитър Мутев. Част от са обнародвани от И. Срезневски¹¹. Вероятно е изпращала някои песни и на приятели в Прага. Зденек Урбан говори за нейния принос за запазване в Чехия на "познат и непознат български фолклор"¹². Приготвила е сборник с преведени от руски език турски народни приказки. Елена Мутева и Найден Геров са първите новобългарски поети, които преработват някои от универсалните пътуващи мотиви на басни. Вариантите на техните басни са напълно оригинални. Елена Мутева е написала "Магаре и лъвска кожа"¹³, а Найден Геров в първата своя печатна полемична книга по въпросите на езика на новобългарската литература е напечатал свой вариант на "Орел, рак и щука". В кореспонденциите си с Найден Геров братята на Елена Мутева говорят за книжовните ѝ занимания и планове. Мислела е да напише роман. Приживе издава само превода си на повестта "Райна княгиня" – излиза през 1852 г. едновременно с превода на Йоаким Груев. Преводът ѝ е бил толкова хубав, че претърпява още две издания преди Освобождението и още четири след това. Докато екземплярите на Йоаким Груев остават непродадени¹⁴.

Найден Геров не се решава да я вземе със себе си в България, нито пък я повиква да гоиде, след като вече има солидно материално и социално положение. Раздялата и болестта бавно я съкрушават. Когато се виждат отново през 1853 г. в Одеса, фаталният ѝ край бил вече неизбежен.

Елена Мутева е била великолепно посланица на българската национална кауза. Била е приятна, увлекателна, приветлива събеседница. Когато се готвел да замине за научна мисия в България, руският учен Виктор Григорович се е срещнал с нея у тях на 20 юли 1844 г. Той говори с възхищение за своята събеседница: "Тя е миловидна, естествена, доста разговорлива. Привързана е към родината си. Тази среща трябва да бъде паметна. Тя ме възнагради за всички неудобствия". Елена Мутева знае какво представлява българският народ, кои са жизнените му интереси. А руският учен тръгнал за България с предубеждението, че трябва да се осъществи някаква езикова уния между сърби и българи по подобие на създаденото от Вук Караджич единство на сръбския и хърватския език. Българската поетеса го убедила, че това е невъзможно, неестествено и ще бъде гибелно за българския народ¹⁵.

Елена Мутева е оставила богато ръкописно литературно наследство. Някои творби са печатани от брат ѝ Димитър Мутев през 1858 г. в Цариград в редактираното от него сп. "Български книжици". Имал е намерение да ги отпечата последователно, но заминал за Болград и част от ръкописната му сбирка била прибрана от Найден Геров¹⁶. Кирил Топалов открива в този архив едно преведено от Елена Мутева стихотворение и го обнародва. Той предполага, че това е някакво подражание. "Рождество Христово" е превод на Елена Мутева от всеизвестното "Тиха нощ", създаденото на Бъдни вечер през 1818 г. стихотворение от австрийския свещеник Йозеф Мор, което е мелодията, композирана от Франц Грубер, е завладяло

света. В България "Тиха нощ" се пее по два превода, единият от които е на Асен Разиветников¹⁷.

Българските студенти в Одеса преди 150 години са пеели тази песен по превод на Елена Мутева и са я донесли и разпространили в България. През 1993 г. песента в неин превод е печатана в един илюстриран литературно-музикален религиозен календар, издание на някоя секта¹⁸. И от две години тази песен се пее отново в България по малко променения текст на Елена Мутева. Ето първата строфа в неин превод:

"Тиха нощ! Свята нощ!
Вся земя
В тишина.
Витлеемската светла звезда
Мъгриши води от чужда страна,
Дето Христос ся роди."

А ето и публикувания в съвременния календар текст:

"Тиха нощ! Свята нощ!
Цялата земя е в тишина.
Витлеемската светла звезда
Странници води от чужда страна,
Дето Христос се роди!"

А какви ли още изненади има в непубликувания литературен архив на Найден Геров! Те без друго ще разкрият нови страни от облика и творчеството на Найден Геров и Елена Мутева.

Ясно е, че все още не сме оценили в истинския им ръст личността и творчеството на Елена Мутева. Тя е излъчвала обаяние, вдъхновявала е поети, писатели, учени, била е равностойна по култура, дарба, красноречие, патриотизъм, обществена дейност на големите имена в нашата възрожденска поезия и публицистика, с които е общувала в литературния кръжок на бащиния си дом. Тя има своето достойно място в историята на българската литература.

БЕЛЕЖКИ

¹ Боян Пенев. История на българската литература. Т. IV. С., 1936, с. 632, 717, 729; История на българската литература. Т. II. С., 1966, с. 126, 209, 233.

² М. Младенова. Елена Мутева. – Септември, 1974, №4, 242-250.

³ Вж. Н. Драгова. Културни центрове на българите през XVIII и началото на XIX век. – В: Балкански културни взаимоотношения. С., 1980, с. 18-17.

⁴ Васил Априлов. Съчинения. С., 1958, с. 147.

⁵ Е. Георгиев. Найден Геров. С., 1974, с. 87-104.

⁶ К. Топалов. Българска възрожденска поезия. С., 1980, с. 159.

⁷ Пак там, с. 108-109.

⁸ М. Младенов. Цит. съч., с. 246.

⁹ М. Арнаудов. Найден Геров и възрождането на българската поезия в XIX век. – Училищен преглед, XXII, кн. 10.

¹⁰ К. Топалов. Цит. съч., с. 138.

¹¹ И. Срезневски. Памятки о образцах народного языка и словесности русских славян. I – IV, С. Петербург, 1852-1856, с. 129 - 144.

¹² В академичната си реч "Българският фолклор – познат и непознат", произнесена в Шумен през ноември 1996 г. по повод удостояването му със звание "доктор хонорис кауза".

¹³ К. Топалов. Цит. съч., с. 246.

¹⁴ М. Младенов. Цит. съч., с. 246.

¹⁵ Пак там, с. 249.

¹⁶ Пак там, с. 247.

¹⁷ А. Разиветников. Събрани съчинения. Т. II. С., 1982, с. 296.

¹⁸ "Аз съм Възкресението и Животът". Християнски календар. 1993. б. м., б. з., с. 8.